JYX
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia; Ruotsala, Helena; Åström, Anna-Maria

Title: Kirjoittamalla kerrottua

Year: 2016

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittajat & Ethnos ry, 2016.

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Korkiakangas, P., Olsson, P., Ruotsala, H., & Åström, A.-M. (2016). Kirjoittamalla kerrottua. In P. Korkiakangas, P. Olsson, H. Ruotsala, & A.-M. Åström (Eds.), Kirjoittamalla kerrotut : kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteenä (pp. 7-39). Ethnos. Ethnos-toimite, 19.

KIRJOITTAMALLA KERROTTUA

Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström

Oman elämänsä tallentajat

Suomalaisia on monissa yhteyksissä kuvattu kirjoittavaksi kansaksi. Kuvaus ei ole aivan perusteeton, vaikka suomalaisen rahvaan parissa kirjoitustaito oli pitkään poikkeuksellinen taito. Vielä 1800-luvun loppupuolella Suomessa lukutaito oli kirjoitustaitoa yleisempää, sillä kirkko, joka vastasi kansalaisten lukutaidon hallinnasta ja myös kontrolloi sitä, ei ollut kiinnostunut kirjoitustaidon opettamisesta. ”Jumalaa palveltiin lukemalla, ei kirjoittamalla”, kuten historioitsija Matti Peltonen on todennut.[1] Vaikka papiston valta-asema lukutaidon opettamisessa säilyi 1900-luvun alkuun, alkoi kansakoululaitos 1860-luvulta lähtien ottaa vastuuta luku- ja kirjoitustaidon opettamisesta. Oppivelvollisuuden voimaan as-

1 Peltonen 1992, 96.

tuminen Suomessa vuonna 1921 lopullisesti mahdollisti järjestelmällisen kirjoituksen opettamisen kaikille lapsille; kirjoitustaidottomuus oli vanhojen ja luonnollista tietä väistyvien ikäluokkien ongelma. Kirjoitustaitoiset kansanihmiset olivat 1800-luvun loppupuolella paikallisyhteisöissään poikkeuksia, mutta muodostivat kansallisella tasolla enemmistön.[2] Nämä suurelta osin koulua käymättömät kansanihmiset olivat merkittävä osa niin sanotun kirjallistumisen historian prosessia, ”jossa kirjoitettu ja painettu teksti saavat yhä suuremman merkityksen sekä yksilöiden elämässä että yhteiskunnallisella tasolla.” Kirjallistumisella on ollut merkittäviä vaikutuksia paitsi kulttuurin muokkaajana myös ihmisten mielensisäisten mallien ja ajatustapojen muutoksina.[3]

Kansatieteellisiin kyselyihin kirjoittamalla vastaaminen on yksi osa suomalaisten kirjallistumisen prosessia. Kansatieteellisellä kyselytoiminnalla on oma historiansa, jonka yhtenä joukkokeruun alkuvaiheena on pidetty muun muassa vaeltavien ylioppilaskerääjien aikaa 1800-luvun puolivälin tienoilla. Pontimen tälle toiminnalle antoi kansallinen herätys ja suomalaiskansallisen identiteetin rakentamisen tarve Suomen vielä ollessa Venäjän yhteydessä autonomisena alueena. Ylioppilaat kulkivat eri puolilla maata ja merkitsivät muistiin vanhaa kansanrunoutta ja kansanperinnettä, jonka pohjalle kansallista identiteettiä voitaisiin rakentaa. Monet ylioppilasosakunnat tukivat keräystoimintaa rahalahjoituksin. Oma merkityksensä ylioppilaiden keruutoi-

2 Esimerkiksi vuonna 1880 maamme kahdesta miljoonasta asukkaasta arvioitiin kirjoitustaitoisia olevan 13 prosenttia, noin 250 000 ihmistä. Heistä korkeintaan 30 000 oli säätyläisiä, ei-säätyläisiin eli ns. rahvaaseen kuuluvia kirjoitustaitoisesta väestöstä oli siis ainakin 220 000 henkeä. (Mikkola 2013, 342; Laitinen & Mikkola 2013, 9; Kauranen 2013, 37.)

3 Kauranen 2013, 25.

minnalla oli myös paikallisuuden ja kotiseudun perinteiden esiin tuomisessa, alkuna kotiseututyölle.[4]

Kyselytoiminnan organisoituminen kansatieteen osalta alkoi 1880-luvulla, jolloin perustettiin tieteellinen yhdistys Muurahaiset (1886) tarkoituksenaan kansatieteeseen kuuluvien sanojen ja lauseparsien kokoaminen suunniteltua kansatieteellistä sanakirjaa varten. Tätä silmällä pitäen Muurahaiset laativat joukon kyselylehtisiä sekä kansatieteellisiä kysymyssarjoja (1887–1893), joista ensimmäisen, asuinrakennuksia koskevan, seura painatti ja levitti itse. Tuloksena oli vain 25 kertomusta. Osasyynä vaatimattomaan vastausten määrään oletettiin olevan se, että Muurahaiset oli vielä nuori ja tuntematon seura. Niinpä seura vuonna 1889 ”luopuen itsenäisestä asemastaan tarjoutui työmieheksi” eli alaosastoksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan (per. 1831). Tämän jälkeen emäseura painatti ja levitti Muurahaisten laatimia kysymyssarjoja ”kansatieteellisten kertomuksien laatijoille”.[5] Vuonna 1934 perustettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran osastoksi kansanrunousarkisto, joka toimii suomalaisen perinteentutkimuksen keskusarkistona. Eri teemoihin keskittyvillä keruilla kansanru-

4 Ks. esim. Anttila 1964, 35, 199.

5 Tiedot perustuvat F. H. B. Laguksen teoksen Kertomus asuinrakennuksista Sumiaisissa johdanto-osaan. Lagus oli yksi Muurahaiset-seuran perustajajäsenistä. Arkistotutkija Juha Nirkko Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistosta on sähköpostiviestissään todennut, että myös vuosina 1891–1893 kysymyssarjat ovat olleet vireillä, joskaan kansanrunousarkistossa ei ole tiedossa tarkkoja vuosilukuja noihin kysymyssarjoihin liittyen. Laguksen mukaan vuoden 1889 kysely koski metsästystapoja, vuoden 1891 ulkohuoneita (paitsi asuinrakennuksina käytettyjä), 1892 maanviljelystä ja 1893 karjanhoitoa ja kulkuneuvoja. Lagus 1893, VI–VIII; Nirkko 27.11.2015; vrt. Muurahaiset-seuran kyselyt 1897–1890 http://www.finlit.fi/fi/arkisto-ja-kirjastopalvelut/kokoelmat-ja-tiedonlahteet/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-2#.VmU9dTzouUm.

nousarkisto aktiivisesti kartuttaa ja tallentaa niin perinnettä kuin nykykulttuuriakin kuvaavia kulttuurisia ilmiöitä ja asioita.[6]

Muurahaiset oli kansatieteellisen joukkokeruun uranuurtaja. Tosin jo ennen Muurahaisten toiminnan alkamista oli Suomen Muinaismuistoyhdistyksen (per. 1870) toimesta laadittu kansalaisten vastattaviksi niin sanottuja kiertokirjeitä, joissa kyseltiin muun muassa paikannimistä, kansantansseista, ajanviettotavoista ja etevistä kansanmiehistä ja -naisista. Muinaismuistoyhdistyksen tärkeimmäksi alueeksi määrittyivät tuolloin muinaismuistojen tallentamista ja säilyttämistä koskevat tehtävät, mutta sen ohella myös esineellinen ja henkinen kansanperinne.[7] Merkittävintä kyselytoiminnan vähittäisessä organisoitumisessa oli idea kansalaisten osallistamisesta kulttuurinsa ja perinteensä tallentamiseen sekä ehkä vielä tärkeämpänä herättää heidät tietoisiksi omasta erikoislaatuisuudestaan ja siitä, että he elivät keskellä rikasta kulttuuria, joka oli omaa ja tallentamisen arvoista.[8] Periaatteessa kysymys oli myös perinteen ja kulttuurin tallentamisen tasa-arvoistamisesta: muutkin kuin yliopistoissa kasvatuksen saaneet olivat oikeutettuja olemaan osallisina tallentamistyössä ja niiden pohjalta tehtävässä tutkimustyössä. Tosin kyselytoiminnan lähtökohtana ja kyselyjä aiheiltaan ja sisällöllisesti määrittävänä olivat ja ovat olleet kyselyjen laatijat ja toteuttajat, kuten useissa tämänkin teoksen artikkeleissa tulee esille.

6 http://www.finlit.fi/fi/suomalaisen-kirjallisuuden-seura/organisaatio#.VmVDIDzouUk; http://www.finlit.fi/fi/suomalaisen-kirjallisuuden-seura/sks-pahkinankuoressa#.VmVEDDzouUk.

7 Suomen Muinaismuistoyhdistyksen nykyisistä tehtävistä ks. http://www.muinaismuistoyhdistys.fi/.

8 Anttila 1964, 35.

Historiallisesti yksi merkkipaalu suomalaisen kansatieteen tutkimuksessa ja myös kansatieteellisen kyselytoiminnan vaiheissa olivat Venäjän vallankumouksen 1917 (helmi- ja lokakuussa) vaikutukset yhtenä seurauksenaan Suomen itsenäistyminen saman vuoden joulukuussa.

Käytännössä tämä merkitsi Suomen ja Venäjän välisen rajan sulkeutumista, enää eivät tutkijat voineet vapaasti liikkua rajan yli. Historiallinen tarkastelutapa, jota vahvasti edusti esimerkiksi U. T. Sirelius (myöhemmin Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori), lähti siitä, että kaikkia suomalais-ugrilaisia kansoja oli pidettävä saman kantakulttuurin edustajina. Sirelius itsekin oli laatinut kyselyjä tarkoituksenaan selvittää Venäjän suomensukuisten kansojen ja kotimaan kulttuurin kansatieteellisiä piirteitä.

Kyselytoiminta kuitenkin jatkui monien eri laitosten ja yhteisöjen voimin. Sanakirjasäätiö perustettiin 1924 kansankielen sanakirjan (*Suomen murteiden sanakirja*) suurhanketta varten, ja 1927 se alkoi julkaista Sanastaja-kyselylehteä, joka ilmestyi vuoteen 1990 asti. Erityisesti 1930-luvulla Sanastajan sivuilla oli tiedusteluja myös aineellisen ja henkisen kansanperinteen aloilta. Sanakirjasäätiön toimesta luotiin koko silloisen suomenkielisen alueen kattava vastaajaverkosto, jonka mallina oli Saksassa jo 1800-luvun loppupuolella käytetty vastaajaverkostoon perustuva keruumenetelmä. Saksassa vastaajakunnaksi valikoitiin opettajia, Suomessa pääasiassa tavallisia ”kansanihmisiä”, osa vain kiertokoulun käyneitä.[9]

9 Hänninen 2011, 2–3 http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk26/murretta_keranneiden_kieli-identiteetti.pdf. Hanketta toteutti alkuun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura vuodesta 1896 lähtien ja Suomalainen sanakirjaosakeyhtiö vuodesta 1916 (http://www.kotus.fi/files/1087/Kotuksenhistoria29.5.2007.pdf).

Kansatieteelliselle kyselytoiminnalle tärkeimmiksi väyliksi ovat muodostuneet Seurasaarisäätiön (per. 1956) vuosina 1957–1974 Seurasaari/Fölisön-lehdessä sekä sen jatkajaksi tulleessa Museoviraston kyselylehdessä 1975–1996 julkaisemat kyselyt. Museoviraston keruuarkiston kyselytoiminta on sähköisenä jatkunut viraston sivuilla julkaistuina kyselyinä. Vastaajaverkosto saatiin alkuun jo 1956 tapahtuneen kyselyn *Muistatko vanhan tuvan ja pirtin* myötä. Molempia, sekä Seurasaari-lehteä että Museoviraston kyselylehteä julkaistiin myös ruotsinkielisenä. Varsinaisesti ruotsinkieliselle väestölle suunnattuja kyselyjä julkaisee vuonna 1885 perustettu Svenska litteratursällskapet i Finland. Sen ”kansankulttuuriarkisto” Folkkultursarkivet aloitti kansatieteelliset kyselyt 1954, ja on vuodesta 1981 julkaissut ne erillisessä lehtisessä SLS-Arkiv ja vuodesta 1994 Källan-lehdessään. Esimerkiksi 1950-luvulla tiedusteltiin vastaajien käsityksiä sukulaisuudesta, paikannimistä ja kirkkojen paikoista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Museoviraston keruuarkiston tavoin Svenska litteratursällskapet i Finland julkaisee nykyään kyselyjä myös sähköisesti. Toinen ruotsinkielinen vastaajaverkosto luotiin Åbo Akademin kansatieteellisen arkiston toimesta vuonna 1952. Sillä on myös rinnakkainen, suomenkielisille suunnattu verkosto. Yhdessä ne kattavat edelleen koko maan. 1950-luvulla oltiin näissä kyselyissä kiinnostuneita muun muassa hevosten teurastuksesta, lampaanhoidosta, maaseutukaupoista sekä tanssipaikoista.

Turun yliopistoon perustettiin suomalaisen ja vertailevan kansatieteen oppiaine 1958 ja oppiaineen suojissa aloitettiin laajamittainen postikyselytoiminta. Tavoitteena oli hankkia materiaalia uutta oppiainetta ja uusia opiskelijoita varten ja kerätä aineistoa

myös sellaisilta aloilta ja aiheista, joihin toimintansa aiemmin aloittaneet arkistot eivät vielä olleet kyselyjään kohdistaneet. Viimeinen tämän sarjan kysely vuonna 1979 koski käsityöläisiä ja palveluita sekä osallistumista organisaatioihin; koettiin, että ikääntynyt ja harventunut vastaajaverkko ei olisi enää vastannut uuden yhteiskunnan haasteisiin. Kyselytoimintaa ei kuitenkaan lopetettu, vaan yksittäisiä opinnäytteitä varten on kyselyjä tehty myöhemminkin.

Vuonna 1909 perustettiin Työväen arkisto, maamme vanhin kansanliikearkisto, joka nimensä mukaisesti kerää ja arkistoi työväen toiminnasta kertovia aineistoja. Sen yhteydessä toimiva Työväen Muistitietotoimikunta on toteuttanut eriaiheisia muistitietokeruita, esimerkiksi 2010–2011 loma-aiheisen keruun *Unohtumaton loma*.[10] Kansalaisjärjestöjen ja vasemmistolaisen työväenliikkeen keskusarkisto Kansan Arkisto perustettiin 1945. Sen kokoelmia kartuttavat pääosin kansalaisjärjestöjen ja yksityisten ihmisten luovuttamat arkistoaineistot, joskin muistitiedon keruitakin on järjestetty, viimeisimpänä vasemmistoliiton perustamisvaiheisiin liittyvästi.[11]

Kyselyaineistot ovat osoittautuneet suosituiksi tutkimusaineistoiksi. Kansatieteilijälle ja etnologille hyödyllisiä kyselyaineistoja julkaisevat edellä mainittujen ohella eri muodoissa monet muutkin arkistot, laitokset ja yhteisöt. Tämän teoksen kirjoittajat ovat käyttäneet artikkeliensa aineistoina tai lähteinä kyselyjä Muinaismuistoyhdistyksen, Seurasaarisäätiön, Museoviraston kansatieteellisen arkiston, Suomalaisen Kirjallisuuden

10 http://www.tyark.fi/misc/.
11 http://www.kansanarkisto.fi/.

Seuran kansanrunousarkiston, Svenska litteratursällskapetin folkkultursarkivetin, Työväen arkiston, Turun yliopiston historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkiston, Åbo Akademin etnologian arkiston, Sanakirjasäätiön ja Helsingin kaupunginarkiston tuottamia kyselyjä sekä sähköisiä verkkokyselyjä ja eräänlaisen hybridisen muistitiedon keruuhankkeen tuottamia aineistoja.

Historiallisesti kansatieteilijät ovat tuottaneet ja hyödyntäneet kyselyaineistoja hieman toisin kuin esimerkiksi kansanrunoudentutkijat ja myöhemmin folkloristit. Eron havaitseminen on kuitenkin sitä vaikeampaa, mitä lähemmäksi nykyaikaa tullaan. Perinteisenä erontekona on pidetty sitä, että kansatieteilijöiden kysymyksenasettelu on kohdistunut enemmän kulttuurin aineellisiin ja sosiaalisiin ilmentymiin sekä kokemuksiin, kun taas folkloristiikka on suuntautunut henkisen ja kerronnallisen puolen kartoitukseen. Kahtiajako on ajan myötä hämärtynyt. Kerronnallisuus ja sen muodot ovat läsnä myös kansatieteellisessä ja etnologisessa tutkimuksessa, ja folkloristitkin ovat kiinnostuneita aineellisesta kulttuurista.

Kansatieteellisissä kysymyksenasetteluissa ollaan edelleen kiinnostuneita siitä, miten sosiaalinen ja aineellinen kulttuuri kietoutuvat yhteen. Tutkijoiden tavat työskennellä kyselyaineistojen parissa voivat kuitenkin olla hyvinkin yksilöllisiä, eivätkä ne aina suoraan paljasta, minkä tieteenalan kautta tulkintoja aineistosta tehdään. Historian näkökulmasta sekä haastattelu- että kyselymetodi ovat osoittautuneet hyödyllisiksi, kun kiinnostus tavallisen ihmisen historiatietoisuuteen ja elämänpiirien kartoittamiseen on kasvanut. Kulttuurihistorian tutkimusongelmat liittyvät yhä ene-

nevästi kulttuurin materiaalisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin. Näin myös kansatieteen ja kulttuurihistorian rajat ovat hämärtymässä, kun tutkitaan menneiden aikojen kulttuuria esimerkiksi perheen, sukupuolen, asumisen ja muidenkin kulttuuristen ilmiöiden kannalta. Niin kansatieteellisillä kuin muillakin kyselyillä on keskeistä merkitystä etenkin silloin, kun ”kansan” ääntä ei ole muutoin dokumentoitu. Kirjoittamalla kerrotun todistusvoima on omanlaistaan, ja sen tutkiminen vaatii monitulkinnallisuudessaan tarkkaa ja syvällistä lähdekritiikkiä. Tähän havahduttiin etnologisessa tutkimuksessa erityisesti 1980-luvulla.

Samalla, kun kansatieteilijät ja etnologit ovat yhä enemmän suuntautuneet nykyajan tutkimukseen, myös yhtymäkohdat yleiseen kulttuurintutkimukseen tulevat esille. Kulttuurintutkimuksen eli Cultural Studies -suuntauksen juuret ovat sosiologiassa, ja sen katsantotapa painottuu hieman eri tavoin kuin kansatieteellisen tutkimuksen. Kansatieteen historia maaseutuväestön tutkimushaarana ja kulttuurintutkimuksen historia työväestön ja populaarikulttuurin tutkimuksen uutena suuntana ovat edelleen nähtävissä tieteenalojen lähestymistavoissa. Voidaan esimerkiksi kysyä, miksi etnologinen ja kansatieteellinen kysymyksenasettelu saattaa vieläkin vältellä yhteiskunnallisesti vaikeita aiheita, kun taas kulttuurintutkimus kunnioittaa perinteitään kantaaottavana tieteenä.

Toinen kansatieteelliselle kyselykäytännölle tyypillinen piirre on etenkin aiemmin ollut kiinnostus yksityiskohtiin. Tästä johtuen kysymykset monine lisä- ja erityiskysymyksineen ovat voineet olla hyvinkin johdattelevia, ja tutkijan esiymmärrys on tavallaan luettavissa kysymysten muotoiluissa ja sisällöissä. Tällä on ollut

vaikutuksensa myös muodostuneisiin aineistoihin, jos kyselyjen vatsaukset ovat pysyneet tiukasti kysytyssä aihepiirissä. Tällöin saattaa seurauksena olla, että kerronnallisuus ja henkilökohtainen kokemuksellisuus jää vastauksissa vähemmälle.

Klassiset kyselyt ja uudelleentulkinta

Kansatieteen ja etnologian tutkimukselliset tavoitteet ja näkökulmat ovat vuosikymmenien aikana muuttuneet. Tämän lisäksi ihmisten tapa ilmaista itseään kirjallisesti on saanut uusia muotoja esimerkiksi digitalisoitumisen myötä. Voidaankin pohtia, mikä rooli kyselytoiminnalla on 2000-luvun kansatieteellisessä toiminnassa. Kyselyaineistojen merkitys nykypäivän tutkimuksessa voidaan nähdä ainakin kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin jo kootut aineistot muodostavat kokoelman,[12] joka edelleen avautuu uusille tulkinnoille ja lukutavoille. Kysymykset, joita kyselyiden laatijat ovat aikoinaan esittäneet, ovat ainoastaan yksi mahdollinen aineistojen tarkastelutapa. Yksi tekijä kyselyaineistojen houkuttelevuuden taustalla onkin juuri niiden arvaamattomuus ja yllätyksellisyys. Aivan samoin kuin voimme todeta muusta etnografisesta tutkimuksesta, myös muistitiedon etnografia on positiivisella tavalla ennakoimatonta. Kyselyvihoissa esitetyt kysymykset ovat saattaneet johtaa kertojat kirjoittamaan paljon muustakin, kuin mitkä kyselyn laatijan alkuperäiset tarkoitukset

12 Kokoelman olemassaolo ei kuitenkaan tarkoita, että aineisto olisi valmis sellaisenaan tutkijan käyttöön. Kuhunkin tutkimukseen valikoituva aineisto on aina yksilöllinen ja valintoja sisältävä prosessi. (Lakomäki, Latvala & Laurén 2011, 9.)

ovat olleet. Tämän lisäksi aineistoille on mahdollista esittää uusia kysymyksiä uusista näkökulmista. Teknisiin kysymyksiin arkisista töistä saatuihin vastauksiin voi liittyä runsaasti kuvauksia myös esimerkiksi tilanteisiin liittyneistä hierarkioista tai työn herättämistä tunteista. Pääsy toisen henkilön, tuntemattomankin, ajatus- ja tunnemaailmaan kirjoitettujen kokemusten kautta on tutkimuksellinen etuoikeus, joka ei ole ainoastaan tiedollisesti antoisaa vaan usein tunnetasolla koskettavaa.[13] Aineistojen uudelleentulkintaa edustavat myös useat tämän kokoelman artikkeleista. Niiden kysymyksenasettelu yhdistyy kyselyiden alkuperäisiin teemoihin tämän päivän kansatieteellisen ja etnologisen tutkimuksen näkökulmista käsin.

Oman mielenkiintoisen tutkimusnäkökulman kyselyaineistot tarjoavat tieteenhistoriasta kiinnostuneelle. Se, mitä ja miten eri aiheista on eri aikoina kysytty, kertoo paljon siitä, mikä on kulloinkin ”kansan” tai ”arjen” kulttuurin näkökulmasta katsottu mielekkääksi tutkimuskohteeksi ja minkälaisia ennakkokäsityksiä näihin ilmiöihin on tutkijoiden toimesta liitetty. Nämä puolestaan kertovat laajemmin niistä arvoista, joita kunakin aikana yhteiskunnallisessa keskustelussa on ollut esillä.

Vaikka kyselytoimintaan pitkään yhdistyi ajatus menneen elämän kartoittamisesta ja muistiin tallentamisesta, ajankohtaisimmillaan kyselyteemat ovat myös onnistuneet taltioimaan ilmiöitä siinä hetkessä, jolloin ne ovat olleet erityisen muutoksen kohteina. Museoviraston kansatieteellisen arkiston kyselyistä tämänkaltainen teema on ollut esimerkiksi *Lomamatkat etelään tai yleensä ulkomaille* vuodelta 1981. Kyselyajankohtana matkai-

13 Laurén 2010, 426.

luinnostuksen alku sijoitettiin 1960-luvulle, mutta tästä päivästä katsottuna voidaan myös itse kyselyajankohtaa pitää matkailun yleistymisen kannalta mielenkiintoisena ajanjaksona. Näin kyselytoiminnan kautta voi hahmottua useita ajallisia kerrostumia tutkittavasta ilmiöstä.

Toiseksi kysely metodina on edelleen käytössä oleva ja parhaimmillaan sekä tutkijan että kertojan yhteisiä intressejä palveleva tapa tuottaa ymmärrystä ajankohtaisista ilmiöistä. Omien kokemusten jakamiseen on kuitenkin nykyaikana runsaasti mahdollisuuksia, ja tämä pakottaa kyselyaineistoista kiinnostuneet tutkijat pohtimaan menetelmän asemaa osana muuta julkista kirjoittamista. Kun puolijulkisen ja julkisen itseilmaisun mahdollisuudet esimerkiksi erilaisten blogi-kirjoitusten myötä ovat lisääntyneet, voidaan pohtia, onko meillä tutkijoina vielä tarvetta ylläpitää järjestelmää, jossa ylhäältä päin ohjataan kirjoittamisen teemoja ja määritellään näin kulttuurisesti arvokkaiksi katsottuja sisältöjä. Kohteitaan rajaavana ja näkökulmia osin ennakkoon ohjaavanakin menetelmänä laadulliset kyselyt kuitenkin tukevat ihmisten arjen kokemuksien tallentamista kootusti ja valittujen näkökulmien kautta jäsennellysti. Kyselyyn vastaaminen ja oman historian arkistoon tallentaminen on aina myös jäljen jättämistä itsestään muulle maailmalle tiedoksi. Oleellista onkin, että näiden jälkien määrä olisi mahdollisimman tasapainoinen ja erilaiset ryhmät ja kokemukset huomioonottava.[14]

Kyselyä menetelmänään hyödyntävät joutuvat myös arvioimaan, miten nopeatahtinen ja kommentoiva kirjoittaminen, joka on tyypillistä nykyviestimille, vaikuttaa kirjalliseen vuorovaiku-

14 Hagström & Marander-Eklund 2005, 18–19.

tukseen. Minkälaisin tavoittein kyselyvastaajat esimerkiksi lähtevät vastaamaan esiin nostettuihin teemoihin ja mistä he poimivat esikuvat kirjoittamisen tyylilleen. Vanhoihin kyselyvastauksiin arkistossa tutustuva tutkija kohtaa pinoittain huolellisesti ja usein tunnontarkasti laajoihin kyselysarjoihin laadittuja, käsin- tai koneella kirjoitettuja vastauksia. Näitä vastauksia lukiessaan voi vaikuttua niin kertojien ilmaisukyvystä kuin havainnoinnin tarkkuudesta. Sähköisin lomakkein tai facebookin kautta lähetetyin kyselyin voivat vastausten ilmaisumuodot muuttua ja kerronta tiivistyä. Nämä tekijät muodostavat mielenkiintoisen haasteen myös kyselyitä suunnitteleville: miten muotoilla parhaiten kuhunkin mediaan sopiva kysely? Uudet välineet myös merkitsevät menetelmien hybridisoitumista. Tutkijan itsensä laatima sähköpostikysely voi vuorovaikutteisuutensa kautta muotoutua lähelle kirjallista haastattelua toisin kuin perinteisissä kyselyissä, joissa arkistot tavanomaisesti tyytyivät siihen tietoon, minkä vastaajat heille lähettivät. Oleellista tutkijan ja tutkimukseen osallistujan kannalta on, ettei mikään menetelmä ole sidottu ainoastaan yhdenlaiseen toteuttamisen tapaan. Menetelmät – myös kyselyt – saavat ja niiden tulee elää kohteensa, teemansa ja aikansa myötä.

Nykyhetkessä rakentuva muistelu

Kyselyvastauksia käyttäville tutkijoille on usein aineistoa lukiessa tullut selväksi historioitsija Pentti Renwallin toteamus, että menneisyys elää meissä. Muistamisessa on kyse aktiivisesta muistojen työstämisestä. Kyselyaineistoille on tyypillistä, että niissä on

koottuina aiempiin vuosikymmeniin ajoitettuja muistoja, jotka kirjoittajat ovat kirjoittamishetkellä laatineet loogisesti etenevästi kokonaisuudeksi. Loogisuus toimii kirjoittamishetken tiedostamisen tuloksena. Marianne Hirsch on todennut, että jotkut muistituotteet ilmaisevat muistia subjektin nykyhetkessä tapahtuvana käytänteenä, jossa tämä määrittää itseään suhteessa menneisyyteen, näin laajentaen ”muistiympyrää”.[15] Tällainen muistaminen merkitsee hänen mukaansa osallistumista ”yhteisiin muistoihin ja yhteisiin fantasioihin”. Näin tuodaan esiin myös muistin suhdetta, ei vain nykyhetkeen, vaan jossain mielessä myös tulevaisuuteen. On myös puhuttu muistista nykyhetken menneisyytenä.[16]

Muisteluaineistoja käytettäessä tällainen lähestymistapa merkitsee sitä, että itse muistelijasta ja hänen maailmastaan on yritettävä muodostaa yksilöidympi tai tietoisesti analysoidumpi kuva. On huomioitava, että muistelija työstää muistojaan, mikä merkitsee, että muistaminen on ”tuottavaa työtä”.[17] Nykyhetkessä, jossa muistelutyö ja kirjoittaminen tapahtuvat, myös tulevaisuudella on aina osansa. Muisteluissa, jotka on esimerkiksi suunnattu tuleville polville, kuten lapsille ja lapsenlapsille, tulevaisuus on mukana sikälikin, että muistelijan kohde on hyvin selvä. Arkistojen toimeenpanemiin kyselyihin vastaavilla muistelijoilla on lähes poikkeuksetta ”tulevat polvet” mielessä. He haluavat kertoa, jotta heidän muistonsa eivät katoaisi; he haluavat kertoa sellaisesta, jota ovat ”todistaneet” olemalla mukana jonakin aikakautena, jossakin paikassa ja jonkun tapahtuman tai arkisten toimintojen

15 Hirsch 1999, 7.
16 Strong-Wilsson et al. 2013, 5.
17 Strong-Wilsson et al. 2013, 5; Rothberg 2009.

keskellä. Samalla he elämäkertakirjoittajien tavoin usein solmivat tulevan lukijan ja arkiston kanssa eräänlaisen sopimuksen, joka koskee kirjoituksen totuudellisuutta. Näin he voivat pyrkiä kertomaan vain sen, jonka kokevat muistavansa oikein sepittämättä muunlaisia aineksia muistoihinsa. Mutta kuten elämäkertamuistelijoista on todettu, tällainen sopimus on hyvästäkin tahdosta huolimatta aina vain kirjoittajan ”oma totuus”.

Muistitiedon kohdalla totuudellisuuden tavoittelu kuitenkin paljastuu mielenkiintoiseksi, kun otetaan huomioon muistamisen työstämis- ja hahmottamispyrkimykset juuri kirjoittamisen ajankohtana. Muistelija yrittää usein kriittisestikin katsoa taaksepäin ja nykyisyyden horisontista itsekin ymmärtää menneisyyden asioita ehkä toisin kuin muina muisteluhetkinä. Koska muisteluissa usein yritetään luoda pirstaleisista muistoista kokonaiskuvia, järjellisesti ymmärrettyjä palasia menneisyydestä, nykyajan tilanne vaikuttaa siihen, miten menneisyydestä kerrotaan. Meidän on helpompi lukijoina ja tutkijoina ymmärtää muistelukertomuksia, jos meillä on kokemusta siitä nykyhetkestä, josta ne kertovat. Vaikka muistojen teemat voivat olla meille vieraita, me ymmärrämme ne paremmin, jos itse voimme asettua kirjoittajan asemaan ja siihen ympäristöön, joka vallitsi tekstin kirjoittamishetkenä. Jos emme voi tätä tehdä, meidän on tavallaan ylitettävä kaksi ”mielenhorisonttia”. Tämän vuoksi kaikki tieto, joka koskee kirjoittajien henkilökohtaista taustaa, on erityisen arvokasta. Jos tunnemme kirjoittamishetken kulttuuria ja kirjoittajan aseman siinä, itse muistot avautuvat meille toisella tavalla. Voimme mahdollisesti päästä käsiksi siihen, mitä ja miten muistelija työstää menneisyyttään nykyhetkeä ja tulevaisuutta ajatellen.

Nykyiset muistitutkijat katsovatkin nostalgista ajattelua hieman toisin, kuin ”julkisessa nostalgisessa” puhunnassa on tapana. Kun muistelija luotaa omaa menneisyyttään, hän voi pitää kaikenlaiset kysymykset avoinna, hän voi kiteyttää asioita ja jopa kieltää ohjelmallisia totuuksia tai todellisuuksia. Lopputuloksena voi olla eräänlainen kriittinen nostalgia, joka kertookin hieman toisin ja välittää uudella tavalla muistoja toisenlaisista paikoista, ajoista ja mahdollisuuksista. Tällainen vasta-nostalgia voi olla ironinen, paikannettu ja yllättäväkin.[18] Koska menneisyys on aina myös pakenevaa, muistelija ei ehkä pidä sitä yksioikoisena, vaan mieltää sen monitahoisena ja muuttuvana – varsinkin kun hän kirjoittamishetkenä aina myös vertaa nykyhetkeä menneisyyteen ja päinvastoin. Näin ollen muistitietoaineistoja voi pitää myös kriittisinä aineistoina, ei kriittisinä nykyaikaa kohtaan, vaan kriittisinä ylipäätään.

Muisteluaineistojen tutkimuksessa muistin, visuaalisuuden ja paikkojen voi katsoa kietoutuvan yhteen muistelijan kertomuksessa. Digitaalinen kulttuuri luo ennennäkemättömät mahdollisuudet palata menneisyyteen esimerkiksi paikkojen valokuvien avulla. Valokuvagallerioissa voi samasta paikasta olla satoja eri aikakausiin liittyviä kuvia. Kotimaiset arkistommekin ovat alkaneet koostaa digitaalisia valokuvagallerioita myös sen vuoksi, että niiden avulla voidaan kutsua käyttäjät tunnistamaan ennen tunnistamattomia arkistojen kuvia. Muistoja tutkivat painottavat, että muisti on monessa mielessä visuaalista; on myös haluttu tutkia, miten muisti ja visuaalisuus voivat yhdistyä kuvissa.[19] Miten voi

18 Strong-Wilsson et al. 2013, 6; Atia & Davies 2010.
19 Demo & Vivian 2012, 1–3; Roberts 2012, 2–6.

päästä perille tällaisesta visuaalisesta muistamisesta? Varsinkin paikkoja muisteleva asettaa itsensä menneisyyden paikkoihin ja kertoo lukijalle, mitä on nähnyt. Tällaiset kuvaukset eivät ole kuin valokuvina vangittuja tai jäädytettyjä vaan liikkuvia. Toisin kuin valokuvat visuaaliset kuvaukset elävät muistelijassa. Jotta tutkija tavoittaisi muistelijan kertomisen eloisuuden, hänen on yritettävä asettua näkijän paikalle. Tällöin on hyvä kiinnittää huomionsa niihin yksityiskohtiin, joihin kuvaaja vie lukijaa. Hän tulkitsee muistikuvansa oman kulttuurisen tietämyksensä pohjalta, jolloin kuvat saavat kulttuurisesti tarkemman merkityksen. Samalla tavalla arkistot ja museot pyrkivät saamaan tietoa valokuvistaan niiden kulttuuristen asiantuntijoiden välityksellä. Kuva avautuu toisin, kun muistelija antaa yksityiskohdille merkityksen.

Meidän ajassamme, joka tutkijoiden mielestä on näön tai näkemisen valtaama, kuvat korvaavat toisiaan toistuvasti ja kuvagallerioita selailemalla voi saada paikoista ajallisesti lähes filmimäisen vaikutelman – saamatta kuitenkaan otetta itse paikkaan.[20] Kyselyihin vastaajat lähettävät usein arkistoihin oheismateriaalina myös kuvia, jotka liittyvät heidän muistelukertomuksiinsa. Näin teksteissä kuvatut ympäristöt ja valokuvat käyvät vuoropuhelua, jota tutkija myös voi analysoida. Näkemisen lisäksi toiset aistit ja kielellisesti ilmaistut toiminnot tulevat silloin keskipisteeksi.

Mutta voimmeko pitää muistitietoa ja menneisyyden rakentamista näin vahvoin varauksin ollenkaan ”tietona”? Kyse on siitä, mitä pidämme tietona. Jos emme voi antaa arvoa tällä tavalla tietoiselle ja kirjoitettuun muotoon työstetylle muistamiselle siinä mielessä, että sillä on kiinteä suhde siihen todellisuuteen, jossa

20 Demo & Vivian 2012, 1–6.

kirjoittaja on elänyt, menetämme paljon tietoa tämän todellisuuden rakennuspuista. Kirjoitettuja muisteluaineistoja voi pitää eräänlaisena kirjallisuuden lajina, tosin ilman esteettisen tason lisäarvoa. Myös kaunokirjailijat saattavat taustoittaa tekstejään menneisyyden kartoittamisella, vaikka eivät pyrkisikään luomaan tietopohjaisia kuvauksia. Kansatieteellisten kyselyjen vastaajille puolestaan on usein kunnia-asia kertoa menneisyydestä mahdollisimman todenmukaisesti; lukijan ja tutkijan tehtävänä on pyrkiä hahmottamaan vastaajan näkökulma.

Kyselyihin vastaajia kutsutaan mukaan rekonstruoimaan mennyttä maailmaa. Kansatieteilijöiden ja etnologien on – vastoin konstruktivismin puhtainta muotoa – tavallaan luotettava siihen, että kertomukset antavat myös *tietoa* menneestä yhteiskunnasta ja sen eri käytänteistä ja tavoista. Tämä pätee sitä selvemmin, mitä lähemmäs materiaalista ja teknologista tasoa tullaan. Arkitodellisuus, niin kuin se on iskostunut muistiin monien ja alati toistuvien käytänteiden kautta, on ”käsin kosketeltava” ja myös ruumiin kautta muistettu. Kirjoittaja kokee kuvauksensa olevan totta ja tuottavan oikeaa tietoa eri elämänalueilta. Koska kyselyt usein koskevat aiheita, jotka eivät muuten tallentuisi, ne muodostavat ainoan ensikäden tiedon kysytystä aiheesta – kirjeitä ja päiväkirjoja lukuun ottamatta, jotka nekin ovat kansatieteilijöiden ja etnologien käyttämää materiaalia. Kyselyiden avulla saadut tiedot ja kertojien kirjoittaen tallentamat kokemukset ovat tutkijoille arvokasta aineistoa. Tämän ovat myös muiden tieteenalojen tutkijat huomanneet. Muistiin perustuvien aineistojen tutkimuksen ehtoja ja edellytyksiä on kansatieteen ja etnologian alalla pohdittu ja on syytäkin pohtia. Tässä kirjassa jatke-

taan tuota pohdintaa pyrkimyksenä syventää muisteluaineistojen tuottamisen ja tuottamien tietojen tarkastelua.

Tutkimuseettiset kysymykset

Eettiset kysymykset ovat olennainen osa tutkimusta myös arkistoaineistoja käyttävien tutkijoiden töissä. Tutkijan on otettava huomioon kunkin arkiston, oppiaineen sekä lainsäädännön säännöt ja rajoitukset, jotka voivat vaihdella. Ne ovat kysymyksiä, jotka puolestaan liittyvät kussakin tutkimuksessa käytettävien kyselyaineistojen hallintaan sekä uusien aineistojen luomiseen. Erityisesti internet ja muut tietotekniikkaan liittyvät kysymykset on otettava tarkasti huomioon, ja ne vaikuttavat luonnollisesti tutkimusetiikkaan. Internet-pohjaiset tavat kerätä ja hyödyntää tutkimusaineistoa vaikuttavat erityisesti työekonomisesti helpoilta tavoilta, mutta vaativat huolellista suunnittelua sekä tutkimusetiikkaan, aineiston käyttöön ja laatuun syventymistä.

Eettiset kysymykset on otettava osaksi tutkimusprosessia. Tämä koskee myös tiedonhankinnan tapoja ja suhtautumista vastaajiin. Esimerkiksi Pauliina Latvala on pohtinut kirjoitettuun elämänkerta-aineistoon liittyviä eettisiä kysymyksiä. Arkistoitua materiaalia käytettäessäkin tulee pohtia sitä, kenen ääni tulee aineiston kautta kuulluksi ja mitä aineiston julkaiseminen merkitsee tiedonantajalle sekä onko hän tästä tietoinen?[21] Huomion kiinnittäminen näihin kysymyksiin on tänään olennainen osa

21 Olsson 2005, 287–288; Latvala 2002, 115.

tutkimusprosessia, vaikka ne eivät vielä olisi olleet relevantteja kyselyä laadittaessa tai kyselyaineistoa arkistoon tallennettaessa.

Kuten tämän kokoelman artikkeleista käy hyvin esille, arkistoissa olevan aineiston ikä vaihtelee yli 100 vuodesta nykyaikaan. Usein aineisto on myös kerätty tiettyä tutkimusta varten. Täten aineiston käyttötarkoitus, -lupa ja vastaajien henkilötiedot vaihtelevat kulloistenkin sääntöjen mukaisesti. Tavallista tänä päivänä on, että vastaajien suostumuksella kerättyä aineistoa voidaan käyttää keräyksen ohjeistuksessa kerrotulla tavalla. Nykyään, mikäli aineistoa halutaan käyttää myös myöhemmissä tutkimuksissa, tulisi siihen saada lupa vastaajilta. Tätä tarkoitusta varten useissa arkistoissa on käytössä erityinen lomake, jolla vastaaja antaa aineiston käyttöluvan. Henkilötietoja koskevaa tai sisältävää aineistoa koskee henkilötietolaki.[22] Näitä asioita käsitellään myös tämän kokoelman eri artikkeleissa.

Mitä muuta arkistoidusta aineistosta annettu suostumus pitää sisällään kuin kyselyyn vastaajan luvan aineiston tutkimuskäyttöön? Vanhemmista aineistoista sellaiseksi katsotaan kyselyyn tai kirjoituspyyntöön vastaaminen ja sen arkistoon lähettäminen. Henkilötietojen keräämisen tulee nykyisin tapahtua henkilötietolain edellytysten mukaan huolimatta siitä, minkälainen tilanne oli aineistoa arkistoitaessa ja kyselyyn vastatessa.[23]

Erilaiset arkistot ovat julkaisseet aineiston käytöstä ja säilyttämisestä omia ohjeitaan ja esimerkiksi Yhteiskunnallisen tietoarkiston julkaisema *Aineistonhallinnan käsikirja* vuodelta 2015 löytyy verkosta.[24] Se sisältää muun muassa aineiston käsittelyä,

22 Ks. Kuula 2006, 80–86.
23 http://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/fi/tutkittavien-informointi.html.
24 http://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/fi.

hallintaa ja jatkokäyttöä sekä henkilötietoja koskevaan tietoa. Myös Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeiden huomioon ottaminen on tärkeää arkistoaineiston käyttäjille.

Kansatieteelliset kyselyt tiedon tuottajina

Yksi keskeisimpiä kansatieteellisten kyselyiden toteuttajia on ollut Suomen Kansallismuseo, jonka säännöllinen kyselytoiminta alkoi yhteistyössä Seurasaarisäätiön kanssa vuonna 1956. Järjestäjätahoista ja myös kansatieteellisen tutkimuksen painopistealueista johtuen kansatieteellisten kyselyiden alkuhistoria on vahvasti kytköksissä aineelliseen kulttuuriin. Kyselyt mahdollistivat esineiden merkitysten analyysin aivan toisella tavalla kuin pelkät museoiden esinekokoelmat. Bo Lönnqvist, joka itse on eri elämänvaiheissaan osallistunut kyselytoimintaan niin vastaajana, kyselyiden laatijana kuin niiden tulkitsijana, tarkastelee artikkelissaan niitä tavoitteita, joita kyselytoiminnalle Kansallismuseossa asetettiin, sekä aineistojen merkityksiä kansatieteelliselle tutkimukselle. Kyselyt – sekä niiden teemat että kysymysten muotoilut – ovat heijastaneet nopeasti tieteen sisäisiä muutoksia, ja näin myös ensimmäisten vuosikymmenten kyselytoiminta kertoo havainnollisesti tutkimuksen tavoitteissa tapahtuneista muutoksista. Lönnqvist esittääkin koko tämän artikkelikokoelman näkökannalta keskeisen kysymyksen siitä, mitä mahdollisesti vuosikymmeniä sitten kootut aineistot merkitsevät tämän päivän tutkijoille ja miten ne merkityksellistyvät nykyisten tutkimusintressiemme näkökulmasta. Hänen vastauksensa löytyy kirjoitus-

prosessista, jonka itse kukin vastaaja on omista lähtökohdistaan käynyt läpi vastausta laatiessaan. On aihe mikä tahansa, kyselyyn vastaaminen on aina luova prosessi, Lönnqvistin sanoin "yksilöllisyyden toteuttamista menneisyyden kautta". Tämä lähestymistapa puolestaan tarjoaa kyselyaineistojen käyttäjille aivan toisenlaisen tutkimuksellisen tason, kuin mitä aikoinaan niiden laatijat ovat osanneet ajatella.

Kansatieteellisiä kyselyaineistoja tuotetaan jatkuvasti niin perinteisillä kyselyillä kuin uudemmilla sähköisillä menetelmillä. On menetelmä mikä tahansa tai kyselyn levikki kuinka pieni tai suuri tahansa, omat tekniset, tutkimukselliset ja eettiset kysymyksensä liittyvät prosesseihin, joissa tuotetaan uusin kyselyin uutta aineistoa. Kuten kaikessa aineiston tuottamisessa, myös kyselyiden kohdalla on oleellista ennakoida niitä eri vaiheita, joita aineiston käsittely vaatii, jotta sen käyttö on eettisesti mahdollisimman kestävällä pohjalla. Vielä suunnitteilla oleva aineisto edellyttää suunnitelman aineiston elinkaaresta. Tämä puolestaan vaatii vastauksia kysymyksiin, kuten miksi ja kenelle aineistoa ollaan tuottamassa. Hanneleena Hieta nostaa artikkelissaan esiin niitä keskeisiä tekijöitä, joita kyselyn laatijan on huomioitava, jotta aineiston hallittu jatkokäyttö on mahdollista. Eettisyyteen kuuluvat myös kyselyiden kohdalla avoimuus aineiston käytöstä sekä luottamus vastaajan ja arkiston välillä siitä, kuinka aineistoa jatkossa hyödynnetään. Keskeistä näistä kummassakin on tiedon välittyminen tutkijan, tutkimukseen osallistuvien ja aineistoista huolehtivan arkiston välillä.

Kyselytoiminnan perustan ovat perinteisesti muodostaneet vakiintuneet vastaajaverkostot. Verkostot, joille arkistot ovat voi-

neet säännönmukaisesti lähettää kyselyitään, ovat myös taanneet kohtalaisen osanoton hyvinkin erilaisiin kyselyteemoihin. Viime vuosina arkistojen ja vastaajien vuorovaikutus on kuitenkin muuttunut. Yksi tähän vaikuttanut tekijä on ollut sosiaalisen median suosion lisääntyminen. Samanaikaisesti pysyvän, toimintaan pitkäaikaisesti sitoutuneen vastaajaverkoston ylläpitäminen on osoittautunut aiempaa vaikeammaksi. Arkistot ovat ryhtyneet etsimään uusia tapoja pitää yllä yhteyksiä potentiaalisiin vastaajiin ja samalla mahdollistaa erilaisia tapoja vastata kyselyihin. Carola Ekrem analysoi artikkelissaan Svenska Litteratursällskapetissa vuosina 2008–2013 laadittujen webb-kyselyiden toteuttamista ja niiden kautta saatuja aineistoja. Näennäisesti ainoastaan tekniseltä vaikuttavat muutokset voivat heijastua myös syvällisemmin kyselyaineistojen muotoon ja sisältöön. Kirjoittamiseen perustuva aineiston tuottaminen kiinnittyy paitsi oman aikansa kirjoittamisen konventioihin myös oletuksiin erilaisten medioiden edellyttämästä kirjoitustyylistä. Nämä tekijät näkyvät myös kyselyvastausten muotojen muutoksessa.

Nykyaikaa käsittelevät ja verkossa tapahtuvat kyselyt nostavat jatkuvasti suosiotaan erityisesti opiskelijoiden keskuudessa. Jaakko Suominen jatkaa artikkelissaan Ekremin pohdintaa uusien teknisten menetelmien vaikutuksesta laadullisiin menetelmiin. Hänen erityisinä mielenkiinnon kohteinaan ovat nettikyselyt ja niiden suhde muihin vastaaviin laadullisen tutkimuksen menetelmiin. Hänen tärkeä viestinsä on, että teknologisten muutosten vaikutus tutkimuksen tekemiseen on keskeinen, ja tämän vuoksi myös menetelmähistoriallinen tietämys on merkityksellistä. Verkossa tehtävät kyselyt tarjoavat tutkijan ja vastaajien

väliseen vuorovaikutukseen uudenlaisia mahdollisuuksia, kuten audiovisuaalisia elementtejä. Tämän lisäksi verkkoympäristössä toimiminen saattaa aktivoida tutkijan ja vastaajan välisen vuorovaikutuksen aiemmasta poikkeavin tavoin. Kyselyn laatimista internetissä, kuten perinteisen kirjekyselyn laatimistakin, tulisi aina edeltää myös pohdinta kyselyn kohderyhmästä ja toivotun tiedon luonteesta. Nämä kaikki vaikuttavat myös siihen, minkälaisen muodon kysely lopulta tulee saamaan.

Kyselyaineistojen luenta

Valmiit kyselyaineistot arkiston kokoelmissa saattavat johtaa ajattelemaan kyselytoiminnan tuloksena saatuja aineistoja hyvinkin staattisina. Tosiasiallisesti sekä niiden tuottamiseen että tulkintaan liittyy useita ajallisesti kerrostuneita prossesseja, jotka vaikuttavat siihen, minkälaista tietoa voimme ja osaamme lähteä aineistoista etsimään.

Pia Olsson korostaa artikkelissaan kyselyaineistojen muodostumista vuorovaikutuksessa arkiston, tutkijan ja kyselyyn vastaajan kesken. Vaikka tutkija ei yleensä koskaan kohtaa tutkimusaineistojensa kirjoittajaa, se ei tarkoita, ettei tietoa olisi lähdetty tuottamaan myös kyselyiden kohdalla joistakin tutkijan ja vastaajan välillä jaetuista yhteisistä intresseistä – tai ainakin oletamuksesta näiden intressien olemassaolosta. Itse kyselyteksteistä ja niihin saaduista vastauksista on luettavissa runsaastikin informaatiota tästä neuvotteluprosessista, jonka myötä on määritelty kirjattavaksi ja tallennettavaksi arvotettu tieto ja sen dokumen-

toinnin tavat ja tyylilajit. Samankaltainen vuorovaikutusprosessi jatkuu edelleen, kun aineistoja lopulta hyödynnetään tutkimuksessa. Tutkija saattaa lähestyä aineistoja aivan toisenlaisin kysymyksenasetteluin, kuin mitä kyselyn laatijalla on ollut mielessään. Aineistoon tutustuminen saattaa myös herättää tutkijassa uusia, ennakoimattomia tutkimuskysymyksiä.

Myös Anna Kirveennummi kysyy artikkelissaan, minkälaisiin kulttuurisiin, ajallisiin ja tilallisiin prosesseihin kyselyaineistot voidaan liittää. Hän tarkastelee käyttämäänsä aineistoa suhteessa kenttätöistä ja etnografisista kuvauksista tuttuihin tietokäytäntöihin ja vertaa kyselyvastaajaa kenttätyöntekijäksi, jolle oma elämä on keskeinen työkalu tiedon muodostamisessa. Samalla myös arkistoja hyödyntävä tutkija oppii vähitellen tuntemaan oman aineistonsa kenttänä. Aineistoja lukien ja niiden muodostumista kontekstualisoiden tutkija ottaa haltuunsa kyselyvastausten muodostaman kentän eri kerrostumineen. Kuten monet kokoelman kirjoittajat toteavat, taipuvat kyselyaineistot moneen, yllättäväänkin tutkimustehtävään. Lopulta kyse on ennen kaikkea siitä, mitä aineistoiltamme kysymme.

Kaikessa tutkimuksessa, myös kyselytoiminnassa voidaan – ja pitää – kysyä, ketkä tulevat huomioiduiksi aineistojen muodostumisen kautta: kenen elämää ja perinnettä tallennamme? Pirjo Korkiakangas tarkastelee artikkelissaan lasten asemaa kyselytoiminnassa sekä kerronnan kohteina että kertojina. Hänen aineistoinaan ovat Seurasaarisäätiön ja Museoviraston kyselyt, mutta myös varhaisemmat, Muinaistieteellisen toimikunnan tekemät joukkokeruut. Paitsi se, miten lapset on huomioitu kysely- ja keruutoiminnassa, on hänen analyysinsä kohteena myös se, mi-

ten kerrontaa lapsuudesta on kyselyissä mahdollisesti ohjattu. Varhaisin Korkiakankaan ajoittama kysely on U. T. Sireliuksen vuonna 1914 laatima kysely syntymään, lapsuuteen ja kuolemaan liittyvistä tavoista ja uskomuksista. Tuorein esimerkki on vuodelta 1994, jolloin teemana oli lasten kotikasvatus. Artikkelissa analysoidut kyselyt kertovat yhtäältä siitä asennoitumisesta, jolla tutkijat ovat lapsuutta lähestyneet ja toisaalta niistä näkökulmista, joita on pidetty tutkimuksen kannalta mielenkiintoisina tarkastelukulmina juuri lapsuutta käsiteltäessä. Kuten muiden aineistojen kohdalla, myös lapsuutta käsittelevissä aineistoissa mahdollisuudet aukeavat kuitenkin jälleen uudelleen luennan ja tulkinnan kautta.

Uudelleen luennan prosessia kuvaa artikkelissaan konkreettisesti Maaru Seppä, joka kandidaatintutkielmaa tehdessään sai annettuna joukon kyselyvastauksia tutkimusaineistokseen. Aineisto ja sen kuvaama aika tuntuivat tutkijasta aluksi vierailta, mikä samalla merkitsi myös vapautta aiemmista tulkintaa ohjaavista rakenteista. Aineistoonsa tutustuessaan Seppä lähestyi sitä ainakin kahdella eri lukemisen tasolla: yhtäältä yksittäisiin tarinoihin uppoutuen ja toisaalta kokonaiskuvaa eri kertomuksista rakentaen. Se, minkälainen esiymmärrys lukijalla on aineistoon, vaikuttaa kuitenkin siihen, minkälaista vuoropuhelua tutkijalla on mahdollista aineistonsa kanssa käydä. Näin myös jokaisesta tutkimusprosessista tulee oman näköisensä. Maaru Seppä kuvaa matkaansa aineiston parissa kandidaatintutkielmasta pro gradu -tutkielmaan, jossa keskeisiksi tekijöiksi muodostuivat oman tutkijaposition määrittäminen ja itselle oikeiden kysymysten löytäminen.

Tulkintojen lähteillä – ajallisuus ja tilallisuus

Useat erilaiset kontekstuaaliset tekijät vaikuttavat siihen, miten asioista kerromme. Artikkelikokonaisuuden päättää osuus, jossa tarkastellaan erityisesti ajallisen ja tilallisen kontekstin vaikutuksia kerronnan muotoutumiseen. Niin kerronta kuin sitä käsittelevä tutkimus on aina valintojen tekemistä. Edelleen kerronta on dynaamista, ajassa elävää ja toistoineenkin uudistuvaa.[25]

Yksi niin muistamiseen kuin muistamisen tulkintaan vaikuttava keskeinen tekijä on aika. Se, mitä ja miten muistamme ja minkälaisia merkityksiä muistamiselle annamme, on aina sidoksissa siihen aikaan, jona tulkintoja teemme. Tämän vuoksi myös kyselyaineistoja tutkittaessa läsnä on useita ajallisia kerrostumia. Kirsi-Maria Hytönen tarkastelee artikkelissaan ajallisten kerrostumien vähittäistä hahmottumista omassa tutkimusprosessissaan. Pystyessään hahmottamaan nämä kerrostumat voi tutkija myös asettaa ne keskenään vuoropuheluun. Hytöselle aineistojen luenta on merkinnyt aikamatkustamista kerronnan kohteen tapahtumahetken, kerrontahetken ja tulkinnan hetken välillä. Aineistot mahdollistavat tämän aikamatkailun, mutta reitit kohteiden välillä tulee tutkijan itse hahmottaa.

Anna-Maria Åström puolestaan pohtii artikkelissaan tilallisen ulottuvuuden merkitystä muistelun prosessissa. Hän on tutkimuksissaan hyödyntänyt Helsingin historiaa varten koottuja kyselyaineistoja, joissa paikka jo kyselyn lähtökohtana vaikuttaa

25 Hynninen 2011, 279.

muistelun sisältöihin. Kun muistelijat kuvaavat omaa elämänhistoriaansa, muodostuu tärkeiksi koetuista paikoista keskeisiä muistamisen kiintopisteitä. Näiden henkilökohtaisten tilallisten kokemusten kautta voidaan Åströmin mukaan päästä tarkastelemaan kulttuuriympäristön merkityksiä yleisesti. Myös tilallinen aspekti on tiiviisti sidoksissa aikaan ja sen mukanaan mahdollisesti tuomiin muutoksiin. Paikkojen merkityksiä kirjoitetuissa muistitietoaineistoissa analysoimalla avautuu myös kyselyaineistoihin yleisemmin liittyvä keskeinen problematisoinnin kohde: minkälaisia yleisiä säännönmukaisuuksia muistelun prosessista voidaan hahmottaa ja mitkä tekijät näihin mahdollisesti vaikuttavat.

Paikkaan ja aikaan nivoutuu myös Timo J. Virtasen esittelemä Turku2011 kulttuuripääkaupunkitapahtumiin liittynyt muistitietohanke. Toiseksi keskeiseksi elementiksi ”kerrottu ja koettu Turku” -hankkeessa haluttiin nostaa kaupungin läpi virtaava joki ja sen varteen eri paikkoihin sijoitettu liikkuva muistihuone. Perinteisiä kansatieteellisiä menetelmiä haluttiin hankkeessa kehittää aiempaa osallistavampaan suuntaan. Kokeiluun liittyi myös muistamista tukevien elementtien liittäminen osaksi Muistihuonetta ja pyrkimys saada kaupunkilaiset osallistumaan hankkeen toteutuksen eri muotoihin mahdollisimman laaja-alaisesti. Virtanen nostaa kirjoituksessaan esiin sen, mitä muita merkityksiä kuin tutkimuksellisen aineiston tuottaminen modernilla, eri metodeja yhdistävällä muistihankkeella voi olla.

Aura Kivilaakson aikoinaan pro gradu -tutkielmassaan hyödyntämä kyselyaineisto suomalaisesta kesänvietosta on saanut hänet palaamaan aineiston pariin muistojen vahvan tunnela-

tauksen vuoksi. Häntä kiinnostaa vastauksissa luettavissa oleva nostalginen lähestymistapa, joka heijastaa paitsi menneisyyden kaipuuta myös sen ylevöittämistä. Muistoissa kesäasumisesta muistamisen nostalgiset puolet tuntuvat korostuvan, ja kesäasunto saa symboliarvon hyvän tyyssijana. Tunnepitoinen kirjoittaminen ei ole ainoa tyylilaji, joka kirjoituksista löytyy, mutta se kiinnittyy mielenkiintoisella tavalla usein juuri menetykseen. Aura Kivilaakso toteaa tämän olevan vastaajien sikäli omaehtoisinta kirjoittamista, että kysely ei suoraan johdattele tämän kaltaiseen kirjoittamiseen. Kirjoittamisen sisältöjä ja tyylilajeja analysoimalla tutkijalle avautuukin mahdollisuus yksilöllisen ja kollektiivisen kokemuksen suhteen arviointiin ja menneisyyden merkityksellistymisen prosessin avaamiseen.

***

Kirjan toimittajien lähtökohtana tätä artikkelikokoelmaa kokoamaan ryhtyessään oli nimenomaan kansatieteellisten kyselyaineistojen ja niiden pitkän historian näkyväksi tekeminen. Toiveenamme on, että teoksen artikkelit houkuttelisivat aineistojen pariin yhä uusia tutkijoita niin kansatieteen kuin muiden tieteenalojen parista. Samalla kun haluamme historian esiin nostamiselle tarkastella kriittisesti aineistojen muodostumisprosessia, tunnustamme sen tutkimuksellisen arvon, joka jo kootuilla aineistoilla on. Olemme kaikki, niin toimittajat kuin kirjoittajat, tavalla tai toisella vaikuttuneita kyselyaineistojen ja niiden tuottajien näkemyksellisyydestä ja ilmaisuvoimasta. Tämän kokoelman tarkoituksena ei kuitenkaan ole nähdä kyselytoimintaa vain menneisyyden menetelmänä, vaan toivomme artikkeleiden

innostavan tutkijoita kehittämään uusia tapoja jatkaa perinteistä kyselymallia niin sisällöllisesti, metodisesti kuin yhtenä tiedon tuottamisen muotona – samalla innostuksella kuin uutta, ”osallistavaa” menetelmää lähdettiin rakentamaan toista sataa vuotta sitten.

LÄHTEET

SÄHKÖISET LÄHTEET

Aineistonhallinnan käsikirja 2015. http://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/fi. (19.4.2016).

Hänninen, Anneli 2011. *1900-luvun alkupuolella murretta keränneiden kieli-identiteetti*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 26. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk26/murretta_keranneiden_kieli-identiteetti.pdf, 2–3 (28.4.2015).

Kansan Arkisto. http://www.kansanarkisto.fi/ (2.12.2015).

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – taustaa ja vaiheita.
http://www.kotus.fi/files/1087/Kotuksenhistoria29.5.2007.pdf (28.4.2015).

Lehtonen, Tuomas M. S. *SKS – eräs kruununhakalainen yhdistys.* http://www.finlit.fi/fi/suomalaisen-kirjallisuuden-seura/sks-pahkinankuoressa#.VV2L-0b8w-Uk (20.5.2015).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. http://www.finlit.fi/ (28.4.2015).

Suomen Muinaismuistoyhdistys. http://www.muinaismuistoyhdistys.fi/. (18.5.2015).

Svenska litteratursällskapet i Finland / frågelistor. http://www.sls.fi/sv/arkiv/fragelistor (20.5.2015).

Työväen Arkisto. http://www.tyark.fi/misc/ (2.12.2015).

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Anttila, Veikko 1964. *Suomen kotiseuduntutkimus 1894–1920 ja kansanperinteen joukkokeruun alkuhistoria*. Kansatieteellinen Arkisto 17. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Atia, Nadia & Davies, Jeremy 2010. Nostalgia and the shapes of history. Editorial. – *Memory Studies* 3/2010, 181–186.

Demo, Anne Teresa & Vivian, Bradford (eds.) 2012. *Rhetoric, Remembrance and Visual Form. Sighting Memory.* New York & London: Routledge.

Hagström, Charlotte & Marander-Eklund, Lena 2005. Att arbeta med frågelistor. En introduktion. – Charlotte Hagström & Lena Marander-Eklund (red.) *Frågelistan som källa och metod*, 9–29. Lund: Studentlitteratur.

Hirsch, Marianne 1999. Projected Memory. Holocaust Photographs in Personal and Public Phantasy. – Mieke Bal, Jonathan Crewe & Leo Spitzer (eds.) *Acts of Memory: Cultural Recalls in the Present*, 3–23. Hanover (N.H.) & London: University Press of New England.

Hynninen, Anna 2011. Elämää kerroksittain. Arkistokirjoittamisen kontekstualisointi. – Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314, Tiede, 259–295. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kauranen, Kaisa 2013. Mitä ja miksi kansa kirjoitti? – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370, 19–54. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuula, Arja 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.

Lagus, F. H. B. 1893. *Kertomus asunrakennuksista Sumiaisissa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 81. Kansatieteellisiä kertomuksia 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laitinen, Lea & Mikkola, Kati 2013. Johdanto. – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370, 9–17. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lakomäki, Sami, Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi 2011. Menetelmien jäljillä. – Sami Lakomäki, Pauliina Latvala & Kirsi Laurén (toim.) *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1314, Tiede, 7–27. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Latvala, Paulina 2002. Ethical Issues in the Research on Written Life History Material. – *Ethnics in Cultural Studies*. Pro Ethnologia 13, 115–119. Tartu: Eesti Rahva Museum.

Laurén, Kirsi 2010. Kirjoitetun kokemuksen kiehtovuus. – Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.) *Vaeltavat metodit*. Kultaneito VIII, 426–449. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Mikkola, Kati 2013. Kansanrunouden kokoelmat. Kerääjinä kuuliaisia avustajia ja visionäärejä. – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370, 337–378. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Olsson, Pia 2005. Tutkijan vastuu ja velvollisuus – tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos-toimite 11, 281–290. Helsinki: Ethnos ry.

Peltonen, Matti 1992. *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta.* Tampere: Hanki & Jää.

Pöysä, Jyrki & Timonen, Senni 2004. Kuinka ahkerat muurahaiset saivat kasvot? Henkilökohtaisen tiedon paikka arkiston keruuohjeissa. – Tuulikki Kurki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1002, 218–254. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Roberts, Les 2012. *Mapping Cultures. Place, Practice, Performance.* Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.

Rothberg, Michael 2009. *Multidirectional Memory. Remembering the Holocaust in the Age of Decolonisation*. Series: Cultural Memory in the Present. Stanford: Stanford University Press.

Strong-Wilson, Teresa, Mitchell, Claudia, Allnut, Susanne & Pithouse-Morgan, Kathleen (eds.) 2013. Productive Memory and Social Action. – *Productive Memory and Social Action,* 1–16. Rotterdam: Sense Publishers.